

Članki in razprave

UDK 930.253:341.223.4(436.5=163.6)"1920"

Arhivsko gradivo o koroškem plebiscitu v slovenskih arhivih*

BRANKO RADULVIČ

Na začetku bi rad poudaril, da namen pričujočega prispevka ni razjasnjevanje vzrokov in okoliščin, ki so privedle do plebiscita, niti analiza rezultatov le tega, temveč predstavitev arhivskega gradiva o koroškem plebiscitu, ki ga hranijo slovenski javni arhivi in nekatere druge institucije, in bi lahko ob poglobljenem primerjalnem študiju arhivskih virov v slovenskih in avstrijskih arhivih pripomoglo k pojasnitvi problematike okrog koroškega plebiscita.

Splošno o plebiscitu

Po koncu 1. svetovne vojne je antanta kot zmagovalka vojnega spopada na pariški mirovni konferenci prevzela nalogo povojne ureditve Evrope. Slika Evrope je bila v primerjavi s tisto izpred vojne čisto spremenjena. Razpadle so starodavne monarhije in cesarstva. Na njihovih tleh so nastale eno- ali večnacionalne državne tvorbe. Ena takih propadlih monarhij je bila tudi večstoletna Avstrijska monarhija. Na tleh nekdanje skupne države so nastale nove: Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Češkoslovaška republika, Poljska, Republika Avstrija in Madžarska.

Desetega septembra 1919 je bila v St. Germainu v okviru pariške mirovne konference podpisana mirovna pogodba med antantnimi silami in Republiko Avstrijo. V tej pogodbi je bilo med drugim v členih 49 in 50 določeno, da se v južnem delu Koroške izvede plebiscit o pripadnosti tega ozemlja Republikli Avstriji ali Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Določeno je bilo tudi, da se mora plebiscit izvesti v treh mesecih po uveljavitvi senžermenske mirovne pogodbe. Ta je stopila v veljavo 16. julija 1920.

Jugoslovanska stran je glede izvedbe plebiscita zahtevala, da bi se uveljavila nekatera določila kot v Posarju in Schleswigu. Plebiscit naj bi izvedli šest let po podpisu mirovne pogodbe.¹

Mirovna konferenca je sprejela drugačen sklep o izvedbi plebiscita, plebiscitno ozemlje pa je bilo razdeljeno na dve coni. Iz plebiscitnega ozemlja so bile izvzete Mežiška, Kanalska in Ziljska dolina. Julija 1920 je Medzavezniška plebiscitna komisija prišla na Koroško in je bila poleg Vrhovnega sveta mirovne konference in Veleposlaniške konference pristojna za izvedbo plebiscita.

Komisija je nadzorovala delovanje uprave v obeh plebiscitnih conah, tako v jugoslovanski kot tudi v avstrijski. Tako so med drugim septembra 1920 Koroško morale zapustiti jugoslovanske oborožene sile, kar je pomenilo silen razmah pravavstrijske propagande tudi v coni A plebiscitnega ozemlja. Pravico do glasovanja na plebiscitu so v coni A imeli vsi, ki so pridobili domovinsko pravico pred 1. januarjem 1912 in so 1. januarja 1919 imeli stalno bivališče na območju cone A. Od 39.291 glasovalnih upravičencev se jih je glasovanja udeležilo kar 37.636, oddanih je bilo 37.304 veljavnih glasov, od tega za Republiko Avstrijo 22.025 (59.04%), za Kraljevino SHS 15.279 (40.96%).²

Razultati plebiscita 10. oktobra 1920 so pomenili veliko razočaranje za vso slovensko javnost, takratna jugoslovanska politika pa je doživela poraz na ozemlju, na katerem je po štetju prebivalstva leta 1910 69.18% prebivalstva uporabljalo slovenščino kot občevalni jezik. Tako je plebiscit, ki naj bi zaokrožil že tako okrnjeno celovitost Slovenije (zahodni del Slovenije je namreč po rapallski pogodbi pripadel Italiji) pomenil le še en boleč poraz za vso slovensko politiko. Prišlo je do tega, da koroški plebiscit ni pomenil izrekanja o nacionalni pripadnosti, ampak je bilo to osebno izrekanje o pripadnosti državi ali kot je bilo rečeno pred podpisom senžermenske mirovne pogodbe, prebivalcem naj se da možnost, da izbirajo med nacionalnimi in

* Referat, ki ga je avtor imel na mednarodnem simpoziju ob 80-letnici koroškega plebiscita, Celovec, 6. - 7. oktober 2000. Prispevek bo v nemščini objavljen tudi v zborniku simpozija.

¹ Gl. Emica Ogrizek, Zbirka koroški plebiscit, Katalogi IV., Pokrajinski arhiv Maribor 1990, str. 7.

² Enciklopedija Slovenije 5, Kari-Krei, Ljubljana 1991, str. 289.

drugimi, predvsem gospodarskimi interesi.³

Republika Avstrija je bila namreč privlačna tudi za večino prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom, predvsem zaradi raznih gospodarskih dejavnikov, ki so tudi v veliki meri vplivali na glasovalni izid. Poleg tega je bila jugoslovanska plebiscitna propaganda v primerjavi z avstrijsko zgrešena in ni upoštevala nekaterih bistvenih dejavnikov, dočim je avstrijska predvsem apelirala na nedeljivost Koroške, torej na deželno pripadnost, pomen Celovca in Beljaka kot gospodarskih središč, poudarjala je prednosti republike pred monarhijo, opozarjala na vojaško obveznost v Kraljevini SHS (Avstrija je v tem času ni imela, vemo pa, kakšno je bilo razpoloženje ljudi do vojske in vojskovanja neposredno po vojni) in strašila pretežno kmečko prebivalstvo, ki je bilo v večini slovensko, pred konkurenco rodovitnega Banata in Vojvodine.⁴

Uprava v Sloveniji in na Koroškem

Ob razpadu Avstroogrske monarhije je na delu njenega ozemlja (Kranjska, Spodnja Štajerska, Koroška, Primorska, Hrvaška, Dalmacija) konec oktobra 1918 nastala nova državna tvorba Država Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki je imela z Narodnim vijećem sedež v Zagrebu. Skoraj sočasno pa je bila 31. oktobra ustanovljena v Ljubljani Narodna vlada za Slovenijo, ki je ob nastanku prevzela vsa dela in naloge, ki so jih prej opravljale deželne vlade po posameznih kronovinah. Narodnemu vijeću v Zagrebu je bilo prepuščeno le vodenje zunanje politike in pa monetarna politika. Čeprav Narodna vlada ni imela samostojnega poverjeništvaja za zunanje zadeve, je kljub temu zlasti v začetnem obdobju popolnoma samostojno reševala mnoga vprašanja s področja zunanjih zadev, zlasti ureditev medsebojnih odnosov z nemško Avstrijo. Poleg tega je Narodna vlada neposredno sodelovala še z vladami Češkoslovaške, Poljske, Madžarske in antantnih sil. Efektivna oblast Narodne vlade je bila odvisna od konkretnih razmer na terenu, teoretično pa je pod njeno pristojnost spadalo poleg ozemlja današnje Slovenije razen Prekmurja še ozemlje Trsta, celotne Istre in južne Koroške. Narodno vlado so sestavljali: predsednik Josip Pogačnik (Slovenska ljudska stranka, dalje SLS), dr. Janko Brejc, poverjenik za notranje zadeve (SLS), dr. Vekoslav Kukovec, poverjenik za finance (Jugoslovanska demokratska stranka, dalje JDS), prelat Andrej Kalan, poverjenik za kmetijstvo (SLS), dr. Karel Verstovšek, poverjenik za uk in bogočastje (SLS), ing. Vladimir Remec, poverjenik za javna dela (SLS), dr. Karel Triller, poverjenik za trgovino in industrijo (JDS), dr. Lovro Pogačnik, poverjenik za narodno obrambo

(SLS), dr. Ivan Tavčar, poverjenik za prehrano (JDS), dr. Anton Breclj, poverjenik za zdravstvo (SLS) in Anton Kristan, poverjenik za socialno skrbstvo (Jugoslovanska socialdemokratska stranka, JSDS).⁵ Po združitvi Države Slovencev, Hrvatov in Srbov s Kraljevino Srbijo in Črno Goro je Narodna vlada dne 27. decembra 1918 podala ostavko, ki jo je regent Aleksander sprejel in 20. januarja 1919 imenoval novo, Deželno vlado za Slovenijo, ki pa je imela precej manj pristojnosti kot prejšnja Narodna vlada. Sestavljali so jo predsednik, podpredsednik in šest poverjenikov: za notranje zadeve, uk in bogočastje, pravosodje, javna dela, socialno politiko in kmetijstvo. Za zadeve ostalih resorjev so bila pristojna neposredno ministrstva v Beogradu. Tudi Deželna vlada se ni obdržala. Vidovdanska ustava iz leta 1921 je predvidela ustanovitev Pokrajinske uprave za Slovenijo (1921-1923), kot upravnega oblastva za prehodno obdobje. Sestavljali so jo predsedstvo, oddelek za notranje zadeve, oddelek za kmetijstvo, oddelek za javna dela, oddelek za socialno skrbstvo, oddelek za prosveto in vere, oddelek za pravosodje in oddelek za gozdarstvo. Na čelu so bili šefi oddelkov. Uprava je bila prehodnega značaja, saj je na podlagi čl. 134 Vidovdanske ustave morala prenesti pristojnosti na ministrstva, na velike župane in oblastno samoupravo.

Na Koroškem, točneje v coni A plebiscitnega območja, je bila organizirana uprava po vzoru jugoslovanske uprave. Značilnost jugoslovanske uprave v plebiscitni coni A je bila po juniju 1919 tudi v tem, da je bila uprava poverjena jugoslovanskim oblastem na podlagi senžermenske mirovne pogodbe z Avstrijo. Položaj v obeh plebiscitnih conah je bil diametralno nasproten; v coni A se je vzpostavljala čisto nova oblast, ki se je težko reševala spon bivše oblasti, na drugi strani pa je ostala takorekoč neokrnjena uprava bivše monarhije.

Po dokončni določitvi demarkacijske črte med plebiscitnima conama je prešla uprava v civilne roke in pod okrilje tedanje Deželne vlade za Slovenijo. Najvišji organ oblasti na južnem Koroškem je bil vsekakor Narodni svet za Koroško, ki je imel sedež v Velikovcu.⁶

Poleg Narodnega sveta je jugoslovanska civilna uprava ustanovila dve okrajni glavarstvi, prvo je imelo sedež v Borovljah, drugo pa v Velikovcu. Ko je jugoslovanska vojska oktobra 1918 zasedla Velikovec, je Narodna vlada v Ljubljani že na svoji prvi seji 1. novembra 1918

³ E. Ogrizek, n. d., str. 8.

⁴ Prav tam, str. 9.

⁵ Ur.l. Narodne vlade za Slovenijo, št. 1/18.

Bojan Balkovec, Prva slovenska vlada 1918-1921, Ljubljana 1992, str. 36 in str. 184.

Peter Ribnikar, Sejni zapisniki Narodne vlade SHS in Deželni vlad za Slovenijo 1918-1921, 1. del: od 1. novembra 1918 do 26. februarja 1919, Ljubljana 1998, str. 14.

⁶ Podrobneje o sestavi in delovanju Narodnega sveta v nadaljevanju prispevka.

imenovala komisarja za slovenski del Koroške. Odstavila je tedanjega okrajnega glavarja v Velikovcu in imenovala novega. Za zahodni del slovenske Koroške je bila decembra 1918 ustanovljena začasna politična ekspozitura za ozemlje okrajnih glavarstev Celovec, Beljak in Šmohor, v kolikor so bila ta glavarstva pod jurisdikcijo Narodne vlade, s sedežem v Borovljah. Delovanje obeh uradov je bilo močno ovirano zaradi bojov med jugoslovanskimi in avstrijskimi četami vse do jugoslovanske ofenzive junija 1919. Po plebiscitu je Jugoslaviji od Koroške dokončno pripadla občina Jezersko in Mežiška dolina, za katero je bila ustanovljena začasna politična ekspozitura v Guštanju (Ravne na Koroškem).

Gradivo o koroškem plebiscitu v slovenskih arhivih

Arhivsko gradivo in fonde, v katerih se to nahaja, lahko razdelimo na več vsebinskih sklopov:

1. Fondi in gradivo, ki je nastalo pri poslovanju organov uprave v jugoslovanskem delu plebiscitnega območja v času od 1918 do oktobra 1920, s poudarkom na obdobju od jugoslovanske ofenzive pomladi 1919 do plebiscita 1920. Arhivsko gradivo, ki je nastalo pri poslovanju jugoslovanskih oblasti na plebiscitnem območju med leti 1918 in 1920 večidel hrani Arhiv Republike Slovenije v naslednjih fondih: Narodni svet za Koroško Velikovec, Narodni svet Borovlje, Okrajno glavarstvo Borovlje in Okrajno glavarstvo Velikovec.

2. Arhivsko gradivo o Koroški in plebiscitu v fondih uprave in upravnih organov takratnih slovenskih oblasti s sedežem v Ljubljani (tukaj bi omenil predvsem dva fonda, in sicer Predsedstvo Pokrajinske uprave za Slovenijo s predhodniki Narodno vlado in Deželno vlado za Slovenijo ter Poverjeništvu za notranje zadeve pri Deželni vladi za Slovenijo).

V ta sklop bi uvrstil tudi gradivo, ki ni v neposredni povezavi s koroškim plebiscitom, je pa posledica plebiscita, predvsem njegovih rezultatov (primer preganjanja koroških Slovencev v času po plebiscitu; nekaj tega gradiva se je ohranilo v fondu Poverjeništvu za notranje zadeve pri Deželni vladi za Slovenijo, šk. 9).

3. Arhivsko gradivo o koroškem plebiscitu, ki so ga hranili oz. ustvarjali udeleženci ali sopotniki takratnega dogajanja na Koroškem in je danes del raznih privatnih oz. osebnih fondov in zbirk.

4. Posebne zbirke, ki jih tvori predvsem arhivsko gradivo kot so letaki in plakati s propagandno agitacijsko vsebino, povezano s plebiscitom na Koroškem. Tovrstno gradivo, ki ga hranijo poleg arhivov tudi druge institucije s področja kulture (muzeji, inštituti), ponavadi de-

limo na propagandno gradivo jugoslovanske in avstrijske provenience.

5. S posebnim poudarkom bi omenil gradivo o koroškem plebiscitu, ki je del arhivske zbirke Inštituta za narodnostna vprašanja, prej Manjšinskega inštituta v Ljubljani, ki hrani večjo količino gradiva, zbranega z vseh vetrov in na različne načine.

6. Gradivo o koroškem plebiscitu, ki ga v sicer zelo omejeni količini hranijo pokrajinski in zgodovinski arhivi v Sloveniji.

7. Nekaj plebiscitnega gradiva pa je danes v lasti raznih zasebnih zbiralcev in institucij, ki tudi hranijo arhivsko gradivo, vendar o tem v tem trenutku nimamo žal nobenih informacij. Nek namig sem dobil le za gradivo župnije v Ravnah na Koroškem, del katerega naj bi bilo tudi nekaj gradiva o dogodkih na Koroškem v predplebiscitnem času.

Narodni svet za Koroško Velikovec, 1919-1920, 1,5 t.m., 14 š.

Narodni svet za Koroško s sedežem v Velikovcu je bil ustanovljen 26. junija 1919 na pobudo generala Rudolfa Maistra, ko se je zbralo 16 znanih Slovencev z velikovškega območja. Narodni svet za Koroško je bil osrednje slovensko politično telo na Koroškem, točneje v coni A plebiscitnega območja. Pri tem je treba poudariti, da omenjenega Narodnega sveta za Koroško s sedežem v Velikovcu ne smemo zamenjevati z Narodnim svetom za Koroško s sedežem v Celovcu, ki je bil ustanovljen v času razpadanja Avstroogrske države septembra 1918 in je bil le eden od pokrajinskih odsekov Narodnega sveta za Slovenijo.⁷

Po svoji vlogi je bil Narodni svet za Koroško s svojimi odseki (pododbori, sveti) nadstrankarski organ, ki si je na kulturnem in gospodarskem področju prizadeval za dvig slovenstva na Koroškem in za uresničevanje programa Zedinjene Slovenije. V tem se je območje plebiscitne cone A tudi razlikovalo od osrednje Slovenije, kjer je bilo v tem času že čutiti močan strankarski utrip. Po sklepu tako imenovane "avgustovske koroške ankete" v dneh 28. in 29. avgusta 1919⁸ je bil Narodni svet za Koroško

⁷ Gl. Damjan Hančič, *Inventar Narodnega sveta za Koroško, Velikovec*; poleg tega sta bila ustanovljena še pokrajinska odseka za Štajersko in za Primorsko.

⁸ Konec avgusta 1919 je v Ljubljani potekala "anketa" (posvetovanje) katere so se poleg dr. Brejca, predsednika Deželne vlade za Slovenijo, in Rudolfa Maistra, predsednika Narodnega sveta za Koroško, udeležili še zastopniki slovenskih političnih strank, vojske in koroških Slovencev. Na njej so razpravljali o pripravah na plebiscit, kako se postaviti v bran tuji propagandi, kako izboljšati sodno in politično oblast v coni A. Sodelujoči so se dogovorili tudi o financiranju propagandnih akcij; gl. Bruno Hartman, *Rudolf Maister, General in pesnik*, Ljubljana 1998, str. 80.

določen za najvišji organ na plebiscitnem območju in je bil podrejen neposredno in izključno Deželni vladi za Slovenijo v Ljubljani. Organizacijsko je Narodni svet za Koroško razen "narodnih" predstavnikov Koroške zajemal tudi predstavnike tradicionalnih političnih strank z izjemo socialdemokratov. Tako je Vseslovenska ljudska stranka imenovala za svoja pooblaščenca dr. Janka Brejca in Franceta Grafenauerja, medtem ko je Jugoslovanska demokratska stranka imenovala Karla Mahkoto, nadučitelja v Borovljah, in Albina Primica, naddavkarja v Velikovcu. Čeprav so bili v Narodnem svetu za Koroško tudi nekateri najvišji predstavniki osrednje slovenske oblasti, pa so bili uresničeni le nekateri predlogi tega organa, ki so bili posredovani osrednjim slovenskim oblastem.

Delokrog Narodnega sveta za Koroško je geografsko obsegal območje Koroške pod jugoslovansko vojaško in civilno upravo (con A), za katerega je bil v skladu s 50. členom senžermenske (St. Germain) pogodbe med antantnimi silami in Republiko Avstrijo določen plebiscit, na katerem se bo prebivalstvo samo odločilo, ali želi pripadati Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev ali Republikli Avstriji.

Na lokalni ravni so najnižjo stopnjo organizacije Narodnega sveta za Koroško predstavljali krajevni narodni sveti. Do konca leta 1919 je imel Narodni svet za Koroško že 47 krajevnih odsekov, do 14. avgusta 1920 pa 50. Kot nekakšno vmesno stopnjo med krajevnimi narodnimi sveti in osrednjim Narodnim svetom v Velikovcu pa je bil za območje okrajnega glavarstva Borovlje ustanovljen Narodni svet za boroveljski politični okraj.

Med nalogami Narodnega sveta za Koroško in njegovih krajevnih odsekov ni bilo le izpolnjevanje naročil in sklepov osrednjega Narodnega sveta v Velikovcu, ampak tudi samostojna priprava in vodenje plebiscitne dejavnosti na določenem območju. Po poslovniku so morali biti člani krajevnih odsekov narodno popolnoma zanesljive in delovne osebe iz dotičnega okoliša. Imenoval, odobril ali odstavil jih je Narodni svet za Koroško. Število odbornikov je bilo odvisno od velikosti okoliša in števila prebivalstva, vendar ni smelo biti manjše od 6 in večje od 15 oseb. Poleg tega so morali krajevni odseki postavljati v posameznih krajih svojega območja zaupnike, v svojem okviru pa imeti vrsto posebnih odsekov: gospodarskega, propagandnega, aprovizacijskega. Krajevni narodni svet je moral biti v stalnem stiku s slovenskim uradništvom, orožništvom in vojaštvom. V pomoč pri delovanju krajevnih narodnih svetov so bili agitatorji. Posebej pa je bila krajevnim narodnim svetom naročena izdelava seznamov plebiscitnih glasovalcev in njihova karakterizacija s stališča za katero stran bodo glasovali. Budno so morali spremljati tudi delovanje nasprotnikov. V okviru Narodnega

sveta za Koroško je delovala tudi posebna ženska zveza s cca. 40 odbori.⁹

Gradivo Narodnega sveta za Koroško, ki je shranjeno v Arhivu Republike Slovenije, je pomembno za raziskovanje zgodovine delovanja jugoslovanske vojaške in civilne uprave v con A plebiscitnega območja v času od začetka junija 1919 do srede oktobra 1920, ko je omenjeno območje v skladu z izraženo plebiscitno voljo večine tamkajšnjega prebivalstva prišlo v ustavnopravni sestav Republike Avstrije.

Gradivo fonda, ki obsega 14 tehničnih oz. 205 popisnih enot, bi v grobem tako po vsebini kot po ustvarjalcih lahko razdelili na štiri skupine oz. serije:

1. Gradivo nastalo pri poslovanju Narodnega sveta za Koroško z državnimi institucijami, društvi in privatnimi osebami, dalje korespondenca med Narodnim svetom za Koroško in krajevnimi narodnimi sveti, zaplenjena korespondenca iz cone B, naslovljena na naslovnike v con A, sezname glasovalnih zaupnikov slovenske strani ob plebiscitnem glasovanju po posameznih občinah, sezname proslovenskih, pronemških in neopredeljenih glasovalcev po občinah, fotografije predplebiscitnih prireditev, sezname pobeglih avstrijskih agitatorjev in volksverovcev, situacijska poročila krajevnih narodnih svetov in pa ohranjena pomagala, ki so nastala pri poslovanju uprave, vendar zaradi večkratnega preurejanja gradiva fonda niso več uporabna in so vključena v kategorijo gradiva.

2. Plebiscitno propagandno gradivo: letaki, lepaki, plakati, razglednice, brošure.

3. Gradivo nastalo v zvezi z delovanjem Policijske trupe za Koroško in Oddelka kraljeve policijske postaje SHS v Celovcu.

4. Cenitev in povračilo vojne škode, ki je nastala v času vojaških operacij na južnem Koroškem v prvi polovici leta 1919.

Zadnje preurejanje in popis fonda je bilo izvršeno marca 2000. Pri tem je gradivo fonda dobilo novo tehnično ureditev, saj je bilo iz fasciklov v celoti prestavljeno v arhivske škatle. Pri tem je treba poudariti, da se samo del gradiva fonda nahaja v Arhivu Republike Slovenije, ostalo pa hrani Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Gradivo, ki se nahaja v Arhivu Republike Slovenije, je leta 1976 izročila Narodna in univerzitetna knjižnica iz Ljubljane.

Kot je bilo že omenjeno, je k gradivu Narodnega sveta za Koroško v Velikovcu zaradi sorodne vsebinske tematike priključeno tudi gradivo, katerega ustvarjalci niso spadali neposredno pod pristojnost tega organa. To je gradivo policijsko-redarstvenih organov in Komisije za povračilo vojne škode za severno ozemlje Slovenije na poslovanju v Velikovcu.

⁹ Tone Zorn, Prispevek k vprašanju jugoslovanske uprave v plebiscitni con A, v: Koroški plebiscit, Ljubljana 1970, str. 286-290.

Gradivo je bilo že pred zadnjim preurejanjem urejeno po vsebini, kljub temu sta, predvsem zaradi pregleda pisarniškega poslovanja, v fond vključena tudi dva ohranjena delovodnika Narodnega sveta za Koroško. Kot dodatek k temu delovodnikoma pa je ohranjen še poseben delovodnik, v katerem so evidentirani samo spisi v zvezi s tobačnimi trafikami oz. oskrbo s tobakom v plebiscitni coni A. Edino izjemo v omenjenem fondu pa predstavlja gradivo oddelka kraljeve policijske postaje Kraljevine SHS v Celovcu, ki je v glavnem ohranil prvotno ureditev in so spisi odloženi kronološko po delovodnih številkah, žal pa se v tem primeru niso ohranile pisarniške evidence (delovodnik, indeks).

Okrajno glavarstvo Borovlje, 3.0 t.m., 15 š., 27 fasc., 11 k.

Poleg Narodnega sveta za Koroško je najbolj pomemben fond Okrajnega glavarstva Kraljevine SHS v Borovljah. Okrajno glavarstvo v Borovljah je bilo ustanovljeno kot politična ekspozitura politične uprave za slovenska območja okrajnih glavarstev Celovec, Beljak in Šmohor, ki pa so jo v prihodnjih mesecih, po ponovni zasedbi Koroške, preimenovali v Okrajno glavarstvo Borovlje. Po končani ofenzivi junija 1919 je poveljstvo dravske divizijske oblasti zaprosilo Poverjeništvu za notranje zadeve pri Deželni vladi za Slovenijo za obnovo civilne oblasti, orožništva in policije na območju Borovlj.¹⁰

V tem času so na vsem plebiscitnem območju tudi dokončno utrdili slovensko občinsko upravo. Ta uprava je ostala nespremenjena vse do plebiscita oktobra 1920.

Gradivo Okrajnega glavarstva Borovlje, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, obsega le gradivo iz časa jugoslovanske uprave v coni A in je kronološko urejeno. Ta ureditev velja le za del gradiva, ki je urejeno in popisano. Del gradiva pa je le grobo urejen, v prihodnosti se bo treba lotiti podrobnega urejanja in popisa gradiva celotnega fonda, ki s svojim obsegom predstavlja najboljše in zato tudi najpomembnejši del gradiva za čas zasedbene jugoslovanske uprave v coni A. Za vodenje evidenc spisov so na okrajnem glavarstvu uporabljali enostaven delovodnik in indeks s stvarnimi, imenskimi in krajevnimi gesli. Gradivo od fascikla 1 do 15 je urejeno kronološko in odloženo po delovodnih številkah, pozneje so to gradivo v okviru tehnične ureditve fonda preložili v arhivske škatle. Ostalo gradivo, ki je ponovno številčeno od 1 do 27, je prav tako v veliki večini urejeno in odloženo kronološko po delovodnih številkah, del gradiva pa je po vsebini zbran v konvolute (fasc. 17–20).

Gradivo lahko po vsebini razdelimo:

- splošne zadeve (prošnje, uradna korespondenca, okrožnice, zdravstvo, kmetijstvo)
- obrtne in lovske zadeve
- policijske in orožniške zadeve (prekoračitve policijske ure, preganjanje tihotapstva, poizvedbe, sezname agitatorjev, tiralice, poročila o delovanju nasprotnikov Jugoslavije v boroveljskem okraju)
- vojaške zadeve (poizvedbe, zapisniki, korespondenca, sezname agitatorjev, sezname vojaških obveznikov)
- gradivo Komisije za povračilo vojne škode
- mednarodna plebiscitna komisija (zapisniki zasedanj o premirju, 1. – 4. zasedanje, maj 1919).¹¹

Gradivo v fondih uprave v Sloveniji

Predsedstvo Narodne vlade za Slovenijo in pozneje Deželnih vlad je bilo zadolženo predvsem za opravljanje splošnih nalog, to je vodenje personale, tajništva in glavne pisarne. Prav tako je bilo zadolženo za spremljanje aktualnih dogajanj, vzdrževalo je zveze z najpomembnejšimi institucijami doma in v tujini, pripravljalo je zakonske predpise za objavo v uradnem listu in skrbelo za izvedbo sklepov sej Narodne in kasneje Deželnih vlad za Slovenijo.

Gradivo predsedstva lahko v grobem razdelimo na štiri vsebinske sklope:

1. zapisniki sej Narodne in Deželnih vlad ter gradivo za seje;
2. notranjepolitične razmere v jugoslovanskem delu Slovenije (situacijska poročila);
3. koroška problematika 1918–1921, zlasti finančne zadeve;
4. likvidacija Pokrajinske uprave za Slovenijo;

Gradivo Predsedstva Narodne in Deželne vlade ter Pokrajinske uprave za Slovenijo je Arhiv Republike Slovenije prevzel leta 1948 od Federalnega zbirnega centra (FZC). Gradivo upravnih oblastev za obdobje 1918–1924 je združeno predvsem zaradi skupnega pisarniškega poslovanja in vodenja spisovnih evidenc.

Gradivo Predsedstva Narodne vlade za Slovenijo, Deželnih vlad in Pokrajinske uprave za Slovenijo je pomembno predvsem zaradi dejstva, da je v sklopu tega fonda ohranjena serija zapisnikov sej Narodne in Deželnih vlad za Slovenijo. Tako so ohranjeni zapisniki sej Narodne vlade za Slovenijo za čas od 1. novembra 1918 do 24. januarja 1919 ter Deželnih vlad od 24. januarja 1919 pa vse do 7. julija 1921. Serijo zapisnikov sej je takratnemu Državnemu arhivu Ljudske Republike Slovenije (LRS) leta 1955 izročil Izvršni svet Skupščine LRS, skupaj z veliko količino arhivskega gradiva I. in II. oddelka Banske uprave Dravske banovine. Ome-

¹⁰ Prav tam, str. 284.

¹¹ AS_128, Popis Okrajnega glavarstva Borovlje.

njene sejne zapisnike so odkrili, ko so leta 1960 začeli z urejanjem omenjenega gradiva. Do tedaj se je menilo, da so bili zapisniki uničeni tik pred drugo svetovno vojno. Bili so vloženi v en večji fascikel. Po odkritju so jih uredili tako, da so najprej ločili originale od kopij in ostalega gradiva. Za originalno se je štelo tisto gradivo, ki je bilo podpisano. Nekaj originalnih zapisnikov je manjkalo, zato so jih nadomestili s kopijami. Iz enega fascikla so naredili tri fascikle, in sicer fascikel originalnih sejnih zapisnikov, fascikel kopij sejnih zapisnikov ter fascikel prilog k sejnim zapisnikom. Sejni zapisniki so vloženi v ovoje in mape ter predstavljajo serijo 204 zapisnikov najvišjih organov oblasti v Sloveniji.

Na sejah med leti 1918–1921 so veliko pozornosti namenili tudi razmeram na Koroškem in pripravam na plebiscit. Arhiv Republike Slovenije je pred dvema letoma na pobudo arhivskega svetnika Petra Ribnikarja začel z izdajanjem sejnih zapisnikov v knjižni obliki. Do danes sta izšla dva zvezka; prvi zajema seje od 1. novembra 1918 do 26. februarja 1919, drugi pa od 28. februarja 1919 do 5. novembra 1919. V pripravi je tudi tretji, zadnji del, ki bo imel na koncu tudi kazalo oseb in krajev. Vsi trije zvezki bodo nepogrešljiv vir in pripomoček tudi za raziskovanje zgodovine koroškega plebiscita, predvsem s slovenske strani.

Poleg sejnih zapisnikov je v gradivu fonda ohranjenega mnogo gradiva, ki se nanaša na Koroško v predplebiscitnem in tudi v poplebiscitnem obdobju. Za obdobje pred plebiscitom naj omenim samo situacijska poročila o razmerah v jugoslovanskem delu Koroške, ki so ohranjena za čas od novembra 1919 do oktobra 1920,¹² nadalje poročila o pripravah na koroški plebiscit v letu 1920,¹³ v fondu je ohranjeno tudi nekaj gradiva, ki se nanaša na civilno in vojaško upravo plebiscitne cone A na Koroškem. Gre predvsem za gradivo okrajnih glavarstev Kraljevine SHS v Borovljah in v Velikovcu, za sezname upravičencev do povrnitve vojne škode ter za vojaške in varnostne zadeve jugoslovanske uprave na Koroškem (razni dopisi in sezname).¹⁴ Zanimivo je tudi gradivo iz poplebiscitnega obdobja, predvsem iz leta 1921. Gre predvsem za preganjanje koroških Slovencev, poročila o razmerah na Koroškem po plebiscitu, o reševanju problematike koroških beguncev.¹⁵ Ohranjeno je tudi veliko gradiva, povezanega s finančnim poslovanjem, predvsem s financiranjem plebiscitne agitacije.

Ob koncu bi omenil še gradivo, ki ni neposredno povezano s plebiscitom, je pa posledica

plebiscitne odločitve koroškega prebivalstva. To so poročila o delu razmejitvene komisije na meji med Republiko Avstrijo in Kraljevino SHS iz leta 1922.¹⁶

Oddelek oz. Poverjeništvo za notranje zadeve pri Narodni, pozneje pri Deželni vladi in Pokrajinski upravi za Slovenijo je opravljalo vse posle, ki jih je do 31. oktobra 1918 opravljalo Ministrstvo za notranje zadeve na Dunaju in pristojna deželna politična oblastva. Poleg tega je poverjeništvo opravljalo posle bivših deželnih zborov in odborov, razen tistih, ki so bili odrejeni drugim organom oblasti. Pristojno je bilo za stvari zunanje vojaške uprave in za zadeve deželne politične uprave. Poverjeništvo so bila podrejena okrajna politična oblastva, Policijsko ravnateljstvo v Ljubljani in policijski komisariati, varnostna straža za Slovenijo in prisilne delavnice. Vodil ga je poverjenik, razdeljeno je bilo na odseke, ki so jih vodili referenti.

Med gradivom tega fonda ni toliko gradiva o Koroški in plebiscitu, ker je tovrstno gradivo prihajalo predvsem na predsedstvo. Ohranjeno je nekaj gradiva o preganjanju oz. pobijanju nemške agitacije na območju Slovenije in pa poročila o preganjanju koroških Slovencev v letu 1921.¹⁷

Poleg teh dveh največjih in najpomembnejših organov oblasti v prvem povojnem obdobju pa so prej ali sočasno delovali tudi nekateri drugi organi, ki so se ukvarjali s koroško problematiko. Na tem mestu bi predvsem izpostavil Narodni svet za Slovenijo s sedežem v Ljubljani, ustanovljen avgusta leta 1918, in pa Pisarno za zasedeno ozemlje v Ljubljani. Med gradivom Narodnega sveta je v pododseku za Koroško ohranjeno gradivo zapisnikov sej tega organa. V gradivu fonda Pisarne za zasedeno ozemlje je ohranjena knjiga poročil s Koroške za leti 1918/19, vendar je žal nepopolna.¹⁸

Drobci arhivskega gradiva so se ohranili tudi v nekaterih drugih upravnih fondih iz tega obdobja, predvsem v gradivu fonda Oddelka za prosveto in vere pri Pokrajinski upravi za Slovenijo in med gradivom Višjega šolskega sveta iz Ljubljane, kjer se nahajajo viri, povezani z reorganizacijo šolstva na južnem Koroškem in nastavitvijo slovenskih učiteljev v letu 1919.¹⁹

Osebni in rodbinski fondi

Med osebnimi in rodbinskimi fondi v Arhivu Republike Slovenije je tudi nekaj takih, v katerih je med ostalim tudi gradivo, povezano s koroškim plebiscitom. V fondu Alfreda Lavriča, koroškega borca, je ohranjen fascikel, povezan s

¹² AS_60, Predsedstvo Pokrajinske uprave za Slovenijo, a.e. 31-43.

¹³ AS_60, Predsedstvo Pokrajinske uprave za Slovenijo, a.e. 52.

¹⁴ AS_60, Predsedstvo Pokrajinske uprave za Slovenijo, a.e. 62.

¹⁵ AS_60, Predsedstvo Pokrajinske uprave za Slovenijo, a.e. 101-103.

¹⁶ AS_60, Predsedstvo Pokrajinske uprave za Slovenijo, a.e. 120.

¹⁷ AS_61, Oddelek za notranje zadeve pri Pokrajinski upravi za Slovenijo, šk. 9.

¹⁸ Gl. AS_59, Pisarna za zasedeno ozemlje, fasc. 2.

¹⁹ Gl. Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije, Ljubljana 1999, fonda št. 63 in 102.

koroškimi problemom. Gre predvsem za prepise in izrezke časopisnih člankov, uradna poročila in prepise poročil o delovanju na Koroškem za čas med novembrom 1918 in januarjem 1919.²⁰

Dr. Teodor Šporn je bil v času pred plebiscitom svetnik Deželne vlade za Slovenijo in je bil poslan v Velikovec. Iz tega obdobja njegovega delovanja so ohranjena poročila o izvajanju plebiscita na Koroškem, rezultati plebiscita, razni dopisi glede nepravilnosti pri plebiscitu, ki so prihajali od raznih upravnih organov in posameznikov, podatki o nepravilnostih pri glasovanju, poročila o aprovizaciji in izvozu dobrin iz cone A v cono B v času plebiscita, poročilo o prometu z živežem na Koroškem po ukinitvi demarkacijske črte in pa poročilo o organizaciji prehrane na Koroškem.²¹

V osebni fond Wutte je ohranjeno predvsem plebiscitno propagandno gradivo, seveda prevladujejo letaki in plakati s slovensko agitacijsko vsebino (27), poleg slovenskih so ohranjeni tudi nemških letaki (13) in nekaj izvodov časopisov iz leta 1920 (Hoo-rrruk...!! List za plebiscitno zabavo, Korošec, Mir, Draupost in Deutsch - Österreichische Blätterstimmen).²²

Posebno pomemben in obsežen je osebni fond Lojza Udet, zgodovinarja in publicista, ki se je pri svojem delu ves čas posvečal predvsem koroški manjšinski problematiki, tako po prvi kot tudi po drugi svetovni vojni. Med ohranjenim gradivom je tudi precej originalnega gradiva, povezanega s koroškim plebiscitom, med drugim originalne pole z osebnimi podatki o koroških prostovoljcih v bojih za severno mejo 1918/19,²³ gradivo Narodnega sveta za Koroško, gradivo krajevnih odborov, sestanka zaupnikov Narodnega sveta za Mežiško dolino (12. 10. 1918) fotografije in osebni podatki borcev za severno mejo,²⁴ zapisnik pogovorov o premirju v Gradcu (16. do 22. januar 1919), osebne zabeležke majorja Andrejke na pogovorih o premirju v Gradcu, pogodba o premirju med Narodno vlado za Slovenijo in nemško-avstrijsko pokrajinsko vlado v Gradcu (13. 2. 1919), gradivo pogajanj o premirju v Kranju (med 4. in 7. junijem 1919) in inštrukcije vojaške narave za vodenje pogovorov v Kranju, zapisnik izjave Josipa Jerka, ujetega 7. 1. 1919 pri Borovljah, o nasilnih postopkih avstrijskih vojakov z ujetniki, številčno in moralno stanje slovenskih čet na Koroškem konec februarja 1919, dokumenti o avstrijskem nasilju na Koroškem leta 1919 (8 prepisov), razna vojaška povelja in manifesti ob spomladanski ofenzivi leta 1919,²⁵ sejni zapisniki Narodnega sveta za Štajersko (28. 9. 1918 – 30. 12. 1918,

tipkopisi, prepisi), zapisniki sej Deželne vlade za Slovenijo 1919/20, zapisnik Pisarne za zasedeno slovensko ozemlje z dne 31. 3. 1919 o plebiscitu na Koroškem in poročilo naslovljeno na Predsedstvo Deželne vlade za Slovenijo o razmerah na Koroškem,²⁶ zgodovina pešadijskih polkov iz Dravske divizijske oblasti, dnevnik vrhovne komande (30. 11. 1918 – 24. 11. 1919),²⁷ gradivo jugoslovansko-avstrijskih pogovorov o premirju v Celovcu maja 1919, pet telegramov²⁸ ter spomini in dokumenti koroških borcev o vzhodni koroški fronti.²⁹

Zbirka plakatov, letakov in koledarjev

Letaki, plakati, razglednice in brošure s propagandno vsebino so v času pred plebiscitom takorekoč preplavile obe coni plebiscitnega območja. V zbirki plakatov in letakov v Arhivu Republike Slovenije zavzemajo pomemben del plakati in letaki s plebiscitno vsebino. V zbirki so označeni z oznako PL V, PL VI, in PL VII, kar pomeni, da so v okviru zbirke dobili čisto posebno mesto. V okviru PL V, Koroški plebiscit, so zbrani letaki, plakati in brošure, ki so s svojo vsebino propagirali in pozivali Korošce, naj glasujejo za priključitev njihove dežele h Kraljevini SHS. Vseh plakatov, letakov in brošur v tem sklopu je 81 in so različni po vsebini, velikosti ter sporočilnosti.

V sklopu PL VI so zbrani plebiscitni razglasi in proklamacije prebivalcem koroškega plebiscitnega ozemlja; vsega skupaj jih je štirinajst.

Pod oznako PL VII se skrivajo nemški plebiscitni plakati in letaki, ki jih je bistveno manj (skupaj 43) kot ostalih, ki so pozivali k priključitvi Kraljevini SHS. Poleg teh je pod oznako "razno plebiscitno gradivo" shranjeno še propagandno gradivo, nalepljeno na trd karton.

V zbirki plakatov Arhiva Republike Slovenije hranimo tudi album s propagandnim gradivom o koroškem plebiscitu, ki pa poleg letakov in plakatov vsebuje tudi nekaj fotografij in zbirke denarja iz plebiscitnega obdobja. Leta 1961 je gradivo arhivu predal koroški borec Škof.³⁰

Propagandno gradivo, ki je bilo natisnjeno v velikih količinah, hranijo poleg Arhiva Republike Slovenije med svojim gradivom tudi druge inštitucije s področja varovanja kulturne dediščine na področju Slovenije. Tukaj bi rad omenil predvsem Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani, Muzej narodne osvoboditve v Mariboru in pa obe osrednji slovenski knjižnici, Narodno in univer-

²⁰ AS_919, Popis osebnega fonda Alfred Lavrič.

²¹ AS_1019, Popis osebnega fonda dr. Teodor Šporn.

²² AS_1046, Popis osebnega fonda Wutte.

²³ AS_1193, Popis osebnega fonda Lojze Ude, šk. 22.

²⁴ Prav tam, šk. 47.

²⁵ Prav tam, šk. 48.

²⁶ Prav tam, šk. 54.

²⁷ Prav tam, šk. 60.

²⁸ Prav tam, šk. 62.

²⁹ Prav tam, šk. 73.

³⁰ AS_1194, Zbirka plakatov, letakov in koledarjev. Večinom gre za darila zasebnih zbiralcev ali za nakupe. Med najstarejše pridobitve spadajo plakati in letaki o koroškem plebiscitu, kupljeni leta 1961.

zitetno knjižnico iz Ljubljane ter Univerzitetno knjižnico iz Maribora.

Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani

Inštitut za narodnostna vprašanja je bil ustanovljen kot Manjšinski inštitut že v času prve jugoslovanske države, točneje 1. februarja 1925, in je bil zadolžen za zbiranje in obdelavo raznega gradiva, ki se je ukvarjalo z manjšinsko in narodnostno problematiko. S tem delom je inštitut nadaljeval tudi po drugi svetovni vojni in se neposredno navezal na delo partizanskega Znanstvenega inštituta, ustanovljenega januarja 1944. Veliko spremembo v delovanju je pomenil sklep Izvršnega sveta LRS, ki je z odlokom dne 24. julija 1956 inštitut ločil od univerze in ga preimenoval v Inštitut za narodnostna vprašanja.³¹

V okviru inštituta deluje specializirani INDOK center in knjižnica z bogatim fondom gradiva s področja etničnih študij, posebej še iz slovenskega zamejstva. Temelji za oblikovanje arhiva so bili postavljeni že na predvojnem Manjšinskem inštitutu. Žal je bil večji del arhiva med 2. svetovno vojno uničen, ohranili so se le fragmenti arhivskega gradiva, ki ga je zbiral inštitut. Ob ustanovitvi inštituta leta 1948 je ta tako prevzel poleg obsežne knjižnice le šest fasciklov arhivskega gradiva nekdanjega Manjšinskega inštituta.³² Inštitut za narodnostna vprašanja je ob ustanovitvi pridobil še nekatero starejše arhivsko gradivo iz obdobja med obema vojnama, povezano predvsem s problematiko razmejitve po razpadu Avstroogrske monarhije, ki je bilo ob okupaciji leta 1941 odpeljano v celovški arhiv in leta 1945 restituirano.³³ Tako se je inštitut obogatil z gradivom raznih fondov, in sicer:

- Pisarna za zasedeno slovensko ozemlje (1918–1921; 31 fasc.)
- Medzavezniška plebiscitna komisija, Sekcija SHS (1920; 21 fasc.)
- Komisija za mirovno konferenco pri Narodni vladi SHS v Ljubljani (1918–1920; 8 fasc.)
- Narodni svet za Koroško Velikovec (1919–1920; 4 fasc.)
- Okrajno glavarstvo Borovlje (1919–1920; 1 fasc.)³⁴

Pozneje je bilo prevzeto še nekaj osebnih fondov, med katerimi izstopa arhiv dr. Josipa Vilfana, a je bil predan v hrambo Zgodovinskemu arhivu v Ljubljani. Inštitut danes hrani približno sto tekočih metrov arhivskega gradiva v več fondih.³⁵

V fondu Pisarne za zasedeno ozemlje v

Ljubljani se hrani gradivo o delovanju upravnih organov na zasedenih slovenskih ozemljih od Koroške do Italije. Največ gradiva se nanaša na poročila pisarni z okupiranih področij, razna zborovanja ter resolucije zaradi zasedbe ozemelj na Koroškem in drugod.

Medzavezniška plebiscitna komisija, Sekcija SHS hrani gradivo, povezano s problematiko izvedbe plebiscita, predvsem so zanimivi predlogi jugoslovanske strani, okrožnice plebiscitne komisije, poročila o nemškem terorju, zapisniki sej Medzavezniške komisije v letu 1920, razne pritožbe glede plebiscita, situacijska poročila za dan 10. oktobra 1920 in izjave za Kraljevino SHS.

Komisija za mirovno konferenco pri Narodni vladi SHS v Ljubljani je bil organ, ki je spremljal delo mirovne konference v Parizu. Tudi gradivo se nanaša na sestavo delegacije v Parizu, razna pravna vprašanja, osnutke mirovnih pogodb, ureditev mej na Stajerskem in Koroškem, organizacijo propagande glede plebiscita, finančne in aprovizacijske zadeve na Koroškem.³⁶

Gradivo Narodnega sveta za Koroško je razdeljeno med Arhiv Republike Slovenije in Inštitut za narodnostna vprašanja. Del gradiva, ki je shranjen v INV, je izročil leta 1957 dr. Felacher. Gradivo lahko razdelimo na finančno poslovanje sveta in na gradivo o povzročeni škodi.

Gradivo Okrajnega glavarstva Borovlje, ki obsega vsega en fascikel, se nanaša predvsem na oskrbo prebivalstva za čas jugoslovanske uprave v coni A.

Zanimiv in dokaj obsežen je t. i. Mačkovškov arhiv.³⁷ Iz tega fonda bi rad izpostavil tri zvezke dnevnikov, ki jih je dr. Janko Mačkovšek³⁸ pisal tako v Parizu med pariško mirovno konferenco (prva dva zvezka), kot tudi pozneje, ko je bil poslan na Koroško v zgodnjem poletju 1920 (Dnevnik I. – Pariz 6. 6.–9. 7. 1919, Dnevnik II. – Pariz 9. 7.–14. 8. 1919 in Dnevnik III. – Koroška 29. 6.–22. 7. 1920).

Gradivo o plebiscitu v ostalih slovenskih javnih arhivih

Arhivsko gradivo, ki se je o koroškem plebiscitu ohranilo v Sloveniji, je skoraj v celoti

³¹ Janez Stergar, *Sedem desetletij ljubljanskega Inštituta za narodnostna vprašanja*, Ljubljana 1995, str. 31.

³² Janez Stergar, n.d., str. 41.

³³ Janez Stergar, n.d., str. 41.

³⁴ Janez Stergar, n.d., str. 41.

³⁵ Janez Stergar, n.d., str. 43.

³⁶ Arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja, Komisija za Mirovno konferenco.

³⁷ Arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja, Mačkovškov arhiv, obsega 7 fasciklov gradiva, izstopajo poleg dnevnikov tudi zapisniki zasedanj Mednarodne plebiscitne komisije.

³⁸ Mačkovšek Janko (1888–1945), narodni delavec in politik. Študiral na Visoki tehnični šoli v Pragi in leta 1913 opravil inženirski izpit. Po 1. svetovni vojni je bil referent za meje pri Narodnem svetu za Slovenijo in izvedenec v jugoslovanski delegaciji na mirovni konferenci v Parizu. Sodeloval je pri nastanku Manjšinskega inštituta v Ljubljani. Leta 1944 ga je aretiral gestapo in ga poslal v Dachau, kjer je umrl; gl. Enciklopedija Slovenije 6, Krek-Marij, Ljubljana 1992, str. 349.

shranjeno v dveh inštitucijah, na eni strani v Arhivu Republike Slovenije in na drugi strani v arhivu Inštituta za narodnostna vprašanja. Kljub temu pa so se drobci arhivskega gradiva ohranili tudi v drugih arhivskih inštitucijah. V Pokrajinskem arhivu v Mariboru (PAM) hranijo zbirko koroški plebiscit,³⁹ v kateri so zbrane nalepke jugoslovanske in avstrijske plebiscitne propagande, ki prinašajo drobne informacije (46 kos.), razglednice obeh strani (16), letaki in lepaki, ki so po številu najboljše (181), plakati (30) in časopisni izrezki. Nekaj dokumentov je v zbirko prišlo iz fondov upravnih organov in sodišč, predvsem gre za navodila Deželne vlade za Slovenijo in Medzavezniške komisije v Celovcu jugoslovanskim upravnim in pravosodnim organom na plebiscitnem ozemlju.

Nekaj gradiva pa je vsekakor ohranjeno tudi v t. i. "Maistrovem fondu", zbirki o bojih za severno in vzhodno slovensko mejo po prvi svetovni vojni.⁴⁰

V fondih Zgodovinskega arhiva Celje (ZAC) se je gradivo v manjšem obsegu ohranilo predvsem v fondih občin. Mestna občina Celje hrani gradivo o glasovalnih pravicah pri

plebiscitu na Koroškem iz leta 1920 in seznam Maistrovih borcev.⁴¹

V gradivu občine Šoštanj najdemo gradivo o ustanovitvi legije prostovoljcev za Koroško, podpore za borce za severno mejo in agitacije Nemcev na zasedenem ozemlju.⁴²

Podobno gradivo je ohranjeno tudi v fondu občine Hrastnik-Dol: glasovalne prijavnice za koroški plebiscit in mirovni pogoji z Avstrijo.⁴³

Zadnji javni arhiv, ki hrani vsaj nekaj gradiva o koroškem plebiscitu v Sloveniji, je Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL). V enoti za Dolenjsko in Belo Krajino hranijo eno škatlo gradiva o plebiscitu, ki vsebuje zapisnike narodnega sveta v Podljubelju, učiteljske konference v Podljubelju, priprave za sestavo volilnega imenika, spise Narodnega sveta za Koroško in Narodnega sveta v Borovljah ter jugoslovansko in avstrijsko propagandno gradivo.⁴⁴

V škofjeloški enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana se je v zbirki "Varia" ohranila plebiscitna korespondenca Jakoba Potočnika z bratom Ivanom iz leta 1920.⁴⁵

Ostali javni arhivi v Sloveniji, Zgodovinski arhiv Ptuj, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici in Pokrajinski arhiv Koper, med svojim gradivom nimajo gradiva o koroškem plebiscitu.

SUMMARY

RECORDS ON THE CARINTHIAN PLEBISCITE IN SLOVENE ARCHIVES

In the introduction, the author presents the question of the plebiscite as it was depicted in professional works – the main emphasis being placed on those written in Slovene. He goes on with the presentation of the post-war administration on the territory of Slovenia in this period, which was incorporated in the newly established Yugoslav state. In greater detail, the author also presents the administrative organisation on the occupied territories of southern Carinthia up to the year 1920.

In his article, the author focuses particularly on the presentation of the records on the Carinthian plebiscite kept mostly in Slovene archives and other institutions concerned with the protection of cultural heritage. Among these records, the most important is the fond of the National Council for Carinthia which had its seat in Velikovec, kept in the Archives of the Republic of Slovenia. This fond contains the most important documents for the study of the 1920 plebiscite in Carinthia. The fond of the District Board in Borovlje, kept in the Archives of the Republic of Slovenia, is also important, while a number of other documents on the plebiscite are additionally preserved in the administrative fonds of the former Provincial Government for Slovenia, in personal and family fonds, as well as in a collection of posters, leaflets and calendars.

The records on the plebiscite kept by the Institute for National Issues in Ljubljana are particularly important, as the Institute is the only institution in Slovenia, apart from the Archives of the Republic of Slovenia, which keeps a larger number of records on this topic.

Some fragments of records on the Carinthian plebiscite – mostly posters and leaflets, are also kept in other Slovene archives.

³⁹ Pokrajinski arhiv Maribor (PAM), Zbirka koroški plebiscit, obsega 3 škatle gradiva; gl. Vodnik po fondih in zbirkah PAM, Maribor 1990, str. 463; E. Ogrizek, n. d., str. 9.

⁴⁰ PAM, Zbirka prevratni dogodki na slovenskem štajerskem, ohranjeno je gradivo za čas od 1887 do 1920, gradivo fonda obsega 1.3 tm v 13 škatlah. Za uporabnike je na voljo tudi popis gradiva fonda; gl. Vodnik po fondih in zbirkah PAM, Maribor 1990, str. 465.

⁴¹ Zgodovinski arhiv Celje (ZAC), Mestna občina Celje II., 1919–1941, sig. 196.

⁴² ZAC, Občina Šoštanj, 1880–1940.

⁴³ ZAC, Občina Hrastnik-Dol, sig. 489 in 490.

⁴⁴ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Zbirka Koroški plebiscit (NME-191), 1919–1920.

⁴⁵ ZAL, Varia Škofja Loka (ŠKL-291).